

Franco-ellenes társadalmi mozgalmak Barcelonában

Hogyan váltak a rezsim szociális és politikai áldozatai
az új demokratikus civil társadalom
megalapítóivá a diktatórikus rendszer uralma idején

Histográfiai kontextus

Napjainkban folyamatban van annak újraértékelése, hogy milyen szerepet játszottak a spanyolországi demokratizálódás során végbement társadalmi és politikai változások különféle szereplői Katalónia- és Spanyolország-szerte. E cikkkel ehhez az újraértékeléshez kívánok hozzájárulni. Egyes elemzők összemoszák a társadalom demokratizációját, a politikai átalakulást, illetőleg az intézményi változásokat. Az általam itt bemutatandó barcelonai Franco-ellenes mozgalmak semmilyen újdonságot nem jelentenek a késő francóista korszak és a spanyolországi demokratizációs folyamat kutatói számára.¹ A cikk a modern kori spanyol történelem jelenleg folyó átértékelésének szélesebb kontextusában olvasható. A szóban forgó átértékelésnek részét képezi ama történeti narratíva megkérdőjelezése, amely a társadalmi-politikai elitiek megegyezésre való képességét,² a külföldi szereplők közreműködését,³ illetőleg magának a rezsimnek (versengő frakcióival, így a *Movimiento*-bürokrátákkal⁴ és az *Opus Dei*⁵ holdudvarába tartozó politikusokkal egyetemben) a szerepét⁶ hangsúlyozza. Mindezek a szereplők a spanyol politikai rendszer demokratizálódásához vezető történelmi eseményekben vettek részt, de amikor az új társadalmi kultúra és hagyományrendszer kiépülésének evolúciós folyamatát vizsgáljuk, nem szabad eltúlozni az elitiek szerepét.⁷ Az első demokratizálódási folyamat, amely közel két évtizeddel megelőzte a voltaképpeni politikai átmenetet, alulról szerveződő jelenség volt, amely az első általános választásokkal ért véget, hogy átadja helyét a felülről irányított demokratizálódásnak. Ez utóbbi egy sokkal inkább képviselői jellegű demokráciafogalmat tölt előtérbe, szemben a választásokat megelőző időszak demokratikus mozgalmának participatív és önszerveződő jellegével.⁸ A jelen cikk csak a társadalom demokratizálódásának első hullámával foglalkozik, és tekinthető úgy, mint ama kérdéssel kapcsolatos állásfoglalás, hogy kik építették fel a demokratikus civil társadalmat és a demokratikus konszenzust Barcelonában, a Francisco Franco

autoritárius rezsimje ellen és a demokráciáért folytatott népi küzdelem kulcsfontosságú színterén. A továbbiakban kifejtett álláspontom szerint ez a Franco-ellenes mozgalmak fegyverténye volt. Sokrétű áldozati identitásra alapozva, e mozgalmak olyan kognitív cselekvési kereteket munkáltak ki, amelyek nem csupán a civil társadalom demokratizációját segítették elő, de általuk a civil társadalmi aktivitás szintje a közel zérusról a tiltakozás, szolidaritás és önszerveződés előrehaladott fokáig fejlődött. A civil (azaz aktív és önszerveződő) társadalomnak e demokratizálódása idézte elő a politikai szféra demokratizálódását,⁹ és nem fordítva, mint azt oly sokszor állítják.

Mindmáig akadnak olyanok a spanyolországi politikai átmenet kutatói között, akik érvelése szerint a Suarez-kormány demokratikus reformjai előtt a civil társadalom általánosságban véve nagyon gyenge volt (például Sastre García 1997). Mások nem tagadják az erős civil társadalom létezését, de összekeverik a civil társadalmat a *Movimiento* helyi szerveződéseivel, és időnként úgy érvelnek, hogy a rezsim maga hozta létre a demokratikus civil társadalmat (Radcliff 2011). Ám a Franco-korszak egypártjának helyi szerveződései azt a célt szolgálták volna, hogy a *Movimiento* által irányított tömegmozgalmat kezdeményezzenek. Először is, hiányzott belőlük a demokratikus elkötelezettség. Másodsor, miután a rezsimtől függtek, definíció szerint nem képezheték részét a civil társadalomnak, amelynek szervezetileg függetlennek kell lennie a kormányzattól. Ezzel együtt e szervezetek/társulások némelyike valóban a demokratikus civil társadalom kollektív ágensévé vált, de csak attól a pillanattól kezdve, hogy pozíciójuk *veszélybe került* a demokratikus antifrancóisták ténykedése miatt. Olyan kutatók is akadnak, akik szerint a civil társadalom felemelkedése az 1960-as évek Spanyolországában a gazdasági liberalizáció, valamint a piaci társadalomban végbement kognitív átalakulás, majd ennek folyományaként a társadalmi struktúrában végbement változások eredménye volt.¹⁰ Amint erre Huntington rámutatott, a liberális piacgazdaság és a demokratizálódás távolról sem jár együtt szükségképpen, mivel a társadalom demokratizálódása a társadalom kultúrájában és tradícióiban végbemenő evolúciós folyamat, nem pedig a gazdasági fejlődés függeléke.¹¹ A demokrácia stabilizálódásához elengedhetetlen a széles értelemben vett szabadságjogok követelése.

Fordítsuk figyelmünket ismét a jelen tanulmány címében foglalt tézisre: „Franco-ellenes társadalmi mozgalmak Barcelonában: Hogyan váltak a rezsim szociális és politikai áldozatai az új demokratikus civil társadalom megalapítóivá a diktatórikus rendszer uralma idején.” E tézis magyarázataképpen a következő három fő kérdést szeretném megválaszolni:

- Először, miért van olyan nagy jelentősége az áldozati identitásnak?
- Másodsor, melyek voltak a különféle Franco-ellenes társadalmi mozgalmak?
- Harmadsor, miképpen alapozták meg e mozgalmak a demokratikus civil társadalmat?

A tanulmány elkészítéséhez a szóban forgó társadalmi mozgalmak résztvevőivel készített interjúkat és archívumi forrásokat egyaránt felhasználtam. Én magam 22 mélyinterjút készítettem a legkülönbélebb antifrancóista csoportok tagjaival – ezek során mindenképp a kollektív cselekvésben való részvételük motívumai felől tudakozódtam. Később sikerült hozzáférnem 50 további interjúhoz, amelyet az *Universitat Autònoma de Barcelona* keretében működő *Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica* készített a diákmozgalmak, valamint a lakókerületekben szerveződő mozgalmak tagjaival.

A projekthez felhasznált archív anyagok közül a barcelonai *Brigada Político Social* által készített rendőri jelentések szolgáltatták a legfontosabb forrást. A mozgalmak nézőpontjából elsősorban azt elemeztem, ahogyan akcióikat az általuk készített újságok és rölapok interpretálták és illusztrálták.

Az elemzés során főként a „framing” megközelítést és annak kognitív cselekvési kereteit (frame-jeit) használtam, habár az új társadalmi mozgalmak elméletével, az erőforrás-mobilizációs megközelítéssel és részben a politikailehetőség-struktúra megközelítéssel is dolgoztam.¹²

Miért olyan fontos az áldozat szerepével való azonosulás?

Kezdjük a kulcskérdéssel: miért olyan fontos az áldozati identitás? E kérdés megválaszolásához idézek egy részletet a Monserrat Fernández Garridoval, egykori feminista aktivistával készült interjúból:

1954-ben születtem, olyan baloldali aktivisták, pontosabban kommunista párttagok gyermekeként és unokájaként, akiknek a polgárháborút követően kínzást, börtönt, súlyos nélkülözést és száműzetést kellett elszenvedniük, részben külföldön, részben Spanyolországban. A szüleimnek például Granadából (Andalúzia) Katalóniába kellett költözniük a túléléshez, illetve ahhoz, hogy a folyamatos rendőri üldözéstől megszabaduljanak. A nagyszüleim a Casa Blancára, később pedig Belgiumba menekültek. A családban mindenki aktivista volt, én pedig egy barakkban nőttem fel Barcelona külvárosában, víz, áram és telefon nélkül. Minden nap a kúthoz kellett mennem vízért. És egy katolikus apácaiskolába kellett járnom, noha szüleim és nagyszüleim egyaránt ateisták, nem-hívők.

Ez az interjú különösen illusztratív, megtaláljuk benne az egykori aktivisták tipikus áldozatnarratívájának legtöbb elemét. A többi áldozatnarratíva nem ennyire karakterisztikus, de interjúalanyaim többsége olyan családokban nőtt fel, amelyek társadalmi igazságtalanságot és

elnyomást szenvedtek el a Franco-rezsim alatt. A megelőző polgárháborúban a vesztes oldalhoz tartozó családba beleszületni – ez az interjúk minduntalan visszatérő motívuma volt. A győztes rezsimmel való politikai szembenállás miatt e családok a polgárháború alatt és után az elnyomás szenvedő alanyaivá váltak. Az elszenvedett igazságtalanságokat összekapcsolták munkásosztálybeli hovatartozásukkal, illetőleg katalonista meggyőződésükkel. A burzsoá családokba született aktivistákat esetenként republikánus szellemben nevelték fel, vagy a katolikus együttérzés szellemében, ez készítette őket arra, hogy elítéljék a lakosság szegényebb rétegeinek kizsákmányolását, és harcba szálljanak ellene.

Most fordítsuk figyelmünket a barcelonai aktivisták áldozatnarratíváinak továbbfejlesztésére a kései Franco-korszak és a demokratikus átmenet időszakában. E narratívák igen közkeletűek voltak Barcelonában; ez megalapozta az egymáshoz közeli beállítottságok közti rezonanciát a város lakosságának nagy részében, amely a Franco-ellenes mozgalmak kollektív cselekvési kereteinek alapjául szolgált, és amely alapvető feltétele volt e mozgalmak széles körű külső támogatottságának (Snow et al. 1986, 464–481).

Az 1930-as évekre Barcelona már erősen iparosodott területnek számított, magas munkásnépséggel, valamint ez a város volt a katalán etnikai kisebbség fővárosa. Ezért Barcelona volt valaha a köztársaság – illetőleg az általa biztosított regionális jogok és szociális reformok – védelmének legfontosabb bástyája. Így aztán a város erős köztársasági, jórészt baloldali bázissal rendelkezett, és e bázis szükségképpen a polgárháború veszteseként tekintett magára. A francóisták nem tudták eltörölni őket a föld színéről, de kemény elnyomással sikerült évtizedeken keresztül elhallgattatni őket. Ez illusztrálja a mozgalomelméletnek azt az általános téziséket, hogy a következetesen alkalmazott erőszakos elnyomás bármilyen ellenzékkel képes elhallgattatni (Raschke 1988).

A katalán nyelvet szintén keményen elnyomták a rezsim első évtizedeiben. Emiatt a közép- és felső osztályok katalonista csoportjai szintén áldozatnak tudták magukat, noha egyesek közülük korábban támogatták a katonai puccsot. Nekik is csendben kellett maradniuk, ha túl akarták élni a polgárháborút követő, dühödt katalánellenes elnyomással fémjelzett első évtizedet (Ferrer Gironès 1986, Vallverdú 1981, valamint Termes 1999).

E csendes sokaságok egyre növekedtek az 1950-es és 1960-as években, a régió gazdasági sikereinek köszönhetően. Barcelona külvárosai robbanásszerűen megnövekedtek a Dél-Spanyolországból és Aragóniából kiinduló bevándorlásnak köszönhetően. A régió legfőbb vonzerejét a magasabb foglalkoztatottsági szint jelentette, valamint a nagyváros által kínált anonimitás. Ha megvizsgáljuk a Spanyolország rurális területeiről való elvándorlás motívumait, érthetővé válik az anonimitás iránti szükséglet: vidéken, illetőleg a kisebb városokban a köztársaságiak az agrárelít és a munkáltatók folyamatos zaklatásának voltak kitéve, és az 1950-es évek közepéig sosem tudhatták, nem kerülnek-e börtönbe,

kényszermunkatáborba vagy kivégzőosztag elé (Preston 2011, valamint Cazorla Sánchez 2009).

Általában a polgárháborút követő időszak áldozatainak elege volt a politikából, de csendben fenntartották politikai tudatosságukat. Gyermekükbe az államétól eltérő értékeket plántáltak, de legalábbis viselkedésükkel kommunikálták feléjük a rezsimmel és a hatóságokkal kapcsolatos ellenérzéseiket. A rendszerrel szembeni elégedetlenség és az áldozatidentitás ily módon való generációs átörökítését gyakran tagadják a történészek, arra hivatkozva, hogy a szülők generációja nem beszélt tapasztalatairól, de amint azt az általam lefolytatott interjúk megmutatták, a gyermekek számára cseppet sem volt nehéz kitalálni, honnan ered ez a csend. A polgárháborús és polgárháború utáni generáció áldozatidentitása újratermelődött a következő generáció egyes szegmenseiben az 1960-as és 1970-es években, mint – fogalmazzunk így – egyfajta csoportidentitás.

Az 1960-as évek óriási gazdasági növekedése új negatív hatásokkal járt a robbanásszerűen terjeszkedő munkáskerületekre nézve. Annak érdekében, hogy megszabaduljanak a külvárosokban terjeszkedő undorító és óriási bádoggárosoktól, a *Movimiento* nagyszabású lakásépítési programot kezdeményezett, amelynek keretében új városnegyedek épültek a munkásosztály számára, lakástulajdonosokká téve őket. Eredetileg az volt a cél, hogy tulajdonossá válva, a munkások levetkőzzék munkásosztályi identitásukat, de az adekvát oktatás, egészségügyi ellátás, folyóvíz, elektromosság, infrastrukturális kiegészítők hiánya, valamint az ingatlanspekuláció és az újonnan épült munkáslakások gyenge minősége csak újabb indokokat adott számukra, hogy a rendszer áldozataiként tekintsenek magukra, és megszilárdította munkásosztály-identitásukat (Molinero et al. 2010).

E ponton valami nagyon fontos történt. A rendszer haszonélvezőinek új generációján belül feltűntek olyan csoportok, amelyek szolidaritásukat fejezték ki az úgynevezett *clases populares* iránt, és társadalmi igazságosságot követeltek. Egy részüket, így a diákokat, az ifjúság hatvanas évekbeli globális felkelése készítette erre. Másokat – mint például egyes katolikus papokat – a II. Vatikáni Zsinat inspirált azáltal, hogy felerősítette társadalmi érzékenységüket. E klerikusok és néhány katolikus szervezet meglehetősen fontos szerepet játszott a társadalmi- és politikaiáldozat-identitás megerősítésében a munkáskerületekben. Az aktivistáknak mindezek az új csoportjai politikai elnyomás célpontjaivá, következőképpen maguk is áldozattá váltak.

Egyes szociológusok úgy vélekednek, hogy minden alulról jövő mozgalom létrejöttének legfőbb magyarázata egy bizonyos identitásérzés, amely egyesíti a résztvevőket, és olyan kollektív cselekvésre ösztönzi őket, amelynek célja bizonyos társadalmi változások elérése (Neveu 2002, 119–137, valamint Polletta–Jasper 2001, 283–305). Barcelona esetében azt mondanám, hogy a rezsim áldozataként való önazonosítás volt ez az egyesítő identitás. Az áldozatnarratívák sokrétűek voltak:

a társadalmi igazságtalanságok, az elvesztett polgárháború és a nemzeti elnyomás felettébb általános elemei voltak e narratíváknak szerte Barcelonában. Ezek önmeghatározások, és természetesen nem letéményesei a történelmi valóságnak. Amint azt nem nehéz elképzelni, a polgárháborús büntettek elkövetőjeként vagy a rezsim kiszolgálójaként való önmegbélyegzés ritka, mint a fehér holló; a narratívákkal való azonosulás nem mindig felelt meg az egykori tényleges szituációnak, de hatékonyan elősegítette a kollektív cselekvési keretek összehangolását más csoportokkal, illetőleg a saját életút és családtörténet újraértelmezését.

*Egy lépés előre: az áldozatidentitástól
a kollektív akciókeret létrehozásáig*

A Franco-ellenes aktivistákat kollektív cselekvésre sarkalló érvrendszer, valamint a nyilvánosság, illetve az illegális félnyilvános szféra támogatásának és megértésének elnyerését célzó érvek elemzéséhez az ún. *framing-analízis* eszköztárát alkalmazom (Snow–Benford 2000, 615–618). A kollektív cselekvési-értelmezési keretek szolgálnak a mozgalmak érvelésének, ösztönzőinek és identitásstruktúráinak leírására. A módszer bemutatásához gyakorlati példaként a továbbiakban a neves dalszerző, Raimon „Jo vinc d’un silenci” című híres Franco-ellenes dalára alkalmazom a framing-analízis eszköztárának egy részét. A dal minden Franco-ellenes érzületű spanyol közkincsévé vált, habár az énekes eredetileg Valenciából származik, és a dal katalán nyelven íródott. Raimon koncertjei gyakran végződtek spontán demonstrációkkal. A katalán nyelv az 1970-es években Spanyolország-szerte a tiltakozás és a demokratikus szabadságjogok szimbólumává vált. Figyelembe kell vennünk, hogy a nyelvhasználati jogokért és az autonómiáért folytatott harc egyáltalán nem nacionalista követelés volt – az eljövendő spanyol állam demokratikus alkotmányának szinonimájaként használták, és a Spanyolországtól való különválást azokban az években csupán egy kisebbség szorgalmazta. De térjünk vissza a framing-analízishez és gyakorlati példánkhoz, a „Jo vinc d’un silenci”-hez. A bal oldalon a dal egyes részletei találhatóak:

Framing-analízis

Raimon Pelegero Sanchis:

„Oly csendből jövök” („Jo vinc d’un silenci”)¹³

Oly csendből jövök, mely
vén és nagyon hosszú, mely
azok csendje, akik
az évszázadok kezdete óta

Diagnosztizáló frame:
Egész osztályok alávetése/elnyomása

újra s újra felállnak,
azoké, akiket
alávetett osztályoknak hívnak [...]

.....

Oly harcból jövök, mely
süket és állandó,
oly csendből jövök, amit
azok törnek meg,
akik szabadok akarnak lenni,
akik szeretik az életet,
akik azt követelik,
amit tőlük megtagadtak [...]

.....

aki elveszíti eredetét,
az elveszíti önmagát [...]

Prognosztizáló frame:

Szabadság és jobb élet követelése

Motivációs frame:

Szabadság, jobb élet
és saját identitás megőrzése

Emlékezet-frame:

Osztályharc sok évszázados történelme/
az ellenzék történelmi felelőssége

→ Franco-ellenes mozgalom
vezérlő frame-je

A kognitív keretek (frame-ek) analízise a következőképpen fest:

– A diagnosztizáló értelmezési keret tudatossá teszi a lakosság nagy részének alávetett állapotát.

– A prognosztizáló frame, amelynek feladata, hogy megoldásokkal szolgáljon a felmutatott problémára, felveti a csend megtörésének lehetőségét azáltal, hogy pontosan azt követeli, amit a hatalom megtagad: a szabadságot és a jobb életet.

– A motivációs értelmezési keret, amelynek feladata kollektív cselekvésre mobilizálni és irányítani az embereket, ugyanezeket az ösztönzőket használja: a szabadságot és a jobb életet, egyben sugallja, hogy itt a résztvevők identitása forog kockán.

– Az emlékezet-frame, amely az önidentitás alapvető építőköve, megteremti az ellenállás évszázadokon keresztülnyúló történetét, létrehozza a folytonosságot azokkal, akik a múltban fellázadtak az alávetettség ellen, akik sosem nyugodtak bele a fennállóba. A mostani harcot a régóta folyamatosan zajló osztályharc részeként értelmezi, és ezzel történelmi felelősséget ruház az ellenzékre (Kern 2008, 141–151).

E dal nagymértékben reprezentálja a Franco-ellenes mozgalmak úgynevezett vezérlő keretét. A framing-analízis fogalomtárában a vezérlő keret (master frame) valami olyasmi, mint az ellenállás paradigmája, míg az egyes mozgalmak kollektív cselekvési keretei a konkrétabb társadalmi problémákkal foglalkozó specifikus elméleteknek felelnek meg (Kern 2008, 149–151).

Melyek voltak az antifrancóista társadalmi mozgalmak?

Társadalmi mozgalmak

+ *ellenzéki pártok*

- munkásmozgalom
- lakóhelyi mozgalom
- diákmozgalom
- oktatási reformmozgalom
- szolidaritási mozgalom
- pacifisták
- feministák

→ *Assemblea de Catalunya*
a katalán nép
illegális parlamentje

Ezzel eljutottunk a következő kulcskérdésig: melyek voltak ezek a Franco-ellenes mozgalmak Barcelonában? Nem kívánok e helyütt a különféle mozgalmak részletes elemzésébe, kifejlődésük, mobilizációs erejük és a társadalmi penetrációjuk vizsgálatába belemélyedni, de szükséges legalább egy rövid áttekintést adni azok számára, akik nem otthonosak e témában.

A munkásmozgalom – ez idő tájt a három legfontosabb mozgalom egyike – az 1960-as évek közepén jelent meg Spanyolország-szerte, méghozzá egy újfajta szervezeti formával, az úgynevezett munkásbizottságokkal. Ez utóbbiak olyan kis bizottságokból nőttek ki magukat, amelyeket az alkalmazottak azért választottak meg, hogy azok tárgyaljanak a vállalatok tulajdonosaival a kollektív szerződésekről, és amelyek aláásták a hivatalos hierarchikus szakszervezet pozícióit. A munkásbizottságok kapcsolatban álltak egymással, és életre hívtak egy illegális, de demokratikus szakszervezetet, amely jelentős tömegeket bírt megmozgatni politikai jellegű, illetőleg az elnyomással szembehelyezkedő szolidaritási akciókhoz. A katalán munkásbizottságokat az elsők között alapították meg. Rövidesen katalanista arculatot öltöttek, noha tagjaik jelentős hányada spanyol ajkú bevándorló volt. Ily módon a bizottságok hidat képeztek a katalanista és a munkásosztályi áldozatidentitás között, és előmozdították a spanyol bevándorlók integrációját a katalán társadalomba (Balfour 1994, valamint Molinero–Ysàs 1998).

Az 1960-as évek végére a munkásbizottságok átterjedtek a munkáskerületekre, és ennek nyomán lakóhelyi bizottságok és társulások alakultak. Ez utóbbiak harcot indítottak a jobb közszolgáltatásokért és infrastruktúráért, saját kezdeményezésből felújították és bővítették az infrastruktúrát. E bizottságok által kiadott újságok alkották az egyedüli cenzúrázatlan legális sajtót a kései Franco-korszakban, mivel túl sok volt belőlük ahhoz, hogy cenzúrázhassák őket. A lakóhelyi bizottságok által kidolgozott kerületi fejlesztési tervek később a demokráciában fontos forrásmunkákként szolgáltak a városmenedzsment számára,

miután aktivistáik fontos helyi politikai pozíciókhoz jutottak (Blakeley 2004).

Az egyetemek az 1960-as években a diákfelkelések színterévé váltak. A diákok Barcelonából kiindulva, majd rövidesen Spanyolország-szerte létrehoztak egy demokratikus és egységes diákszakszervezetet, harcot hirdettek a francóista társadalom társadalmi igazságtalanságaival szemben, és követelték az egyetemi vezetés demokratizálását. Ez a demokratikus szakszervezet válságba taszította a hivatalos diákszakszervezetet, és a rezsimet saját diákszervezetének feloszlására készítette. 1968-ban a rezsim még egyszer az elnyomás eszközához folyamodott: a rendőrség erőszakkal feloszlatta a demokratikus diákszakszervezetet. Az 1970-es években a mozgalom elveszítette szervezeti egységét, radikalizálódott és autoriter baloldali álláspontot vett fel, amely hátrányosan hatott tömegmozgósító erejére a diákok körében. Barcelona elveszítette vezető szerepét. Madridban, Valenciában és néhány más spanyol városban a diákok komolyabb szerepet játszottak. Ám az 1960-as évek egykori egyetemistái, akik ekkorra megkezdték szakmai karrierjüket, más társadalmi mozgalmak elkötelezett támogatóivá váltak, munkajogászként vagy a lakóhelyi bizottságok számára dolgozó építéssként. A demokratikus rendszerben számos korábbi aktivistából országos szintű pártpolitikus lett: parlamenti képviselők, szenátorok és miniszterek kerültek ki közülük – konzervatív és szocialista kormányokban egyaránt (Colomer 1978).

Sok kisebb mozgalom is alakult, mint például az oktatás megújulásáért küzdő mozgalom, a politikai foglyok támogatására létrejött szolidaritási mozgalom, a pacifista és a feminista mozgalmak.

1971-től mindezek a mozgalmak – a legtöbb ellenzéki párthoz hasonlóan – képviselőket küldtek az *Assemblea de Catalunya*ba, amely a katalán nép egyfajta titkos parlamentjeként működött, és Katalónia-szerte helyi gyűléseket hozott létre a városi kerületekben és a falvakban. Négy programpontra hirdettek meg a nyilvánosság előtt:

- a demokratikus jogokért és szabadságjogokért folytatott harcot;
- amnesztiát a politikai foglyok számára;
- a demokratikus *Estatut d'Autonomia*, a diktatúrát megelőző köztársasági korszakban hatályos katalán regionális alkotmány visszaállítását;
- a Spanyolország egyéb részeiben működő összes demokratikus szervezet támogatását, illetve a velük való együttműködést (Colomer 1976).

Miért ezek a mozgalmak váltak a demokratikus civil társadalom megalapítóivá?

Elérkeztünk tézisem harmadik kulcskérdéséhez: miként váltak e mozgalmak a demokratikus civil társadalom megalapítóivá? Először is tisztáznám, mit is értek a civil társadalom fogalmán, miután a történészek időnként összemoszák a társadalom fogalmát a civil társadalom szocio-

lógiai fogalmával, és amikor én a civil társadalom terminust használok, nem az egész társadalmat kívánom leírni vele. Amint arra Hall rámutat, a civil társadalom egyfajta társadalmi értékrendszer, de egyszersmind társadalmi intézmények egyfajta rendszere is (Hall 1996, 2). A tudományos diskurzusban azt a gazdasági, a politikai és a magán-szférák közti teret is értik rajta, ahol a politikai és kulturális vitákat és küzdelmeket lefolytatják, de Halls definíciója szerint bizonyos szabályok betartásával. Gosewinkel és szerzőtársai közös cikkükben a civil társadalmat a társadalmi cselekvés specifikus formájaként definiálták. E cselekvés független és önszerveződő, a nyilvánosság szféráján belül zajlik, mindig fegyvertelen, és fókuszában a közjő áll (Gosewinkel et al. 2004, 11–12). A civil társadalom nem minden szereplője sorolható szükségképpen a demokrácia híveinek táborába, de ahogy arra Kern rámutat a dél-koreai demokratikus átmenettel foglalkozó tanulmányában, a demokráciáért küzdő mozgalmak általában a civil társadalom minden irányzata számára elősegítik a politikai szféra hozzáférhetőségét, és az egész társadalom demokratizációját (Kern 2005).

A továbbiakban bemutatom, hogy a Franco-ellenes mozgalmak nem csupán fokozták a politikai szféra hozzáférhetőségét Spanyolországban a demokrácia kivívása érdekében folytatott harcukkal, de egyben előmozdították a nyilvánosság szférájában a demokrácia kultúráját is, olyan kollektív cselekvési keretek kifejlesztésével, amelyek erős visszhangra találtak a népesség passzív rétegeiben is. Összehasonlítva ezeket a kollektív cselekvési kereteket a demokratikus alapértékekkel – ahogyan azokat a demokráciaelmélet vezető teoretikusai kifejtették –, látni fogjuk, hogy e társadalmi mozgalmak számára a demokrácia nem csupán egy politikai rendszert jelentett, hanem meghatározott értékeknek az önszerveződésnél alkalmazott kulturális rendszerét is:

– *Közösségi részvétel a mindenkit érintő döntéseknek a meghozatalában* – erre az ismertetőjegyre Cohen utal (Cohen 1971, 7): valamennyi Franco-ellenes társadalmi mozgalom szervezeti felépítésének a tengelyében a közgyűlés állt: a közgyűlés választotta meg például a munkásbizottságok tagjait, a közgyűléseken vitatták meg a közös akciókat és követeléseket. Hasonlóképpen a lakóhelyi társulások lakóterületi gyűlésein vitakoztak és döntöttek, egyebek mellett akár a lakóterületet érintő infrastruktúra-fejlesztési tervekről is.

– *A kisebbségi jogok védelme*, ahogy azt Madison posztulálta (idézi: de Leon 1995, 890). A Franco-ellenes mozgalmak Barcelonában a katalán nép önrendelkezéshez való jogát követelték, csakúgy, mint a nők, a munkanélküliek és a bevándorlók jogainak érvényesítését.

– *Az egyéni felelősségvállalásnak mint a személyi szabadságjogok feltételének* a hangsúlyozása (idézi: de Leon 1995, 891), Tocqueville

érvelésének megfelelően. Ahogy az antifrancóista „vezérlő keret” kimondta, a szabadságjogok csak úgy nyerhetők el, ha az emberek mozgásba lendülnek és küzdenek értük, még ha ezzel azt kockáztatják is, hogy durva elnyomást kell elszenvedniük.

– Végül, a *demokratikus politikai nevelés fejlesztése, amely minde-
nekelőtt a polgári jogok gyakorlását foglalja magában*¹⁴ – ennek szükségességét Kourse és Tocqueville posztulálta. A Franco-ellenes aktivisták már azelőtt tudatos állampolgárként cselekedtek, mielőtt ténylegesen egy demokratikus állam polgáraivá váltak volna, követelve, gyakorolva, kikényszerítve a demokratikus jogokat: a sajtó- és véleményszabadságot, a gyülekezés és társulás szabadságát, illetőleg (pl. a munkajogászok esetében) a jogbiztonságot.

Következtetések

Ennek az írásnak nem az volt a célja, hogy egy heroikus narratívát teremtsen, hanem hogy bemutassa, hogyan demokratizálódott a spanyol társadalom egésze saját társadalmilag aktív szegmense, az úgynevezett civil társadalom révén. Ennek az új demokratikus civil társadalomnak a diktatúra uralma alatt végbement kifejlődésében a meghatározó tudati elem a rezsim áldozataként való önazonosítás volt. E meggyőződés eredményeképpen vert gyökeret a tömegekben a vágy, hogy elnyerjék a demokratikus szabadságokat és jogokat, annak érdekében, hogy képessé váljanak mindennapi életük jobb berendezésére. E meggyőződés megteremtette az erkölcsi fölénynek azt az érzését, amely alapul szolgált a demokratikus jogokért – békés mozgósítás és polgári engedetlenség révén, az összes érintett mozgalom között létrejött szolidaritási hálózat keretében – folytatott harchoz. Nem minden kutató osztja e nézőpontot. A „politikai lehetőségstruktúrák” elméletének hívei úgy érvelnek, hogy a kibontakozó demokratikus civil társadalom főként a rezsim 1960-as években véghezvitt politikai és gazdasági liberalizációjának az eredménye volt.

A jelen tanulmány rávilágít arra, hogy ha netán az alkalom szüli is a tolvajt, az alkalom nem szül demokratát. Az arab tavasz esetében is láthatjuk, hogy az elnyomó uralom viszonyai közé szorított társadalmi szükségletek képesek létrehozni a demokratikus meggyőződéseket. Habár az új politikailéletheletőség-struktúra kifejezetten kedvező feltételeket teremtett az antifrancóisták számára a demokratikus tudatosság megteremtéséhez, nem ez a lehetőségstruktúra volt a demokratikus tudatosság forrása. Más szavakkal, az 1960-as és 1970-es években az elnyomás nem volt kellően brutális ahhoz, hogy elfojtsa a demokratikus-köztársasági követeléseket. Az új demokratikus civil társadalom felemelkedése olyan fejlemény volt, amelyet a rezsim kritikusan szemlélt, de amelyre

ez alkalommal már nem reagált kemény elnyomással. A rezsim távolról sem provokálta ki szándékosan ezt a demokratikus civil társadalmat, de kénytelen volt a nyugati világba való gazdasági és politikai integráció szélesebb kontextusán belül elboldogulni vele.

Jegyzetek

- ¹ Az egyik első munkát, amely a Franco-ellenes társadalmi mozgalmakról szól, és röviddel az első választásokat követően publikáltak, José Maria Maravall írta, aki később parlamenti képviselő lett (Maravall 1978). Újabbban több szerző explicit módon hangsúlyozza, hogy a társadalmi mozgalmak taszították válságba a rezsimet. Megemlíthető mindenekelőtt Pere Ysàs, Carme Molinero és Xavier Domènech számtalan publikációja.
- ² Kétségtelen, hogy nem volt még egy olyan politikai átmenet, ahol ilyen hangsúlyos szerepe lett volna a jól képzett és innovatív vezetésnek. E tény Juan Linzet és Alfred Stepanat arra a kijelentésre készíti a demokratikus átmeneteket globálisan összehasonlító tanulmányukban, hogy: „Nem lehet figyelmen kívül hagyni a strukturálisan kedvező feltételek meglétét Spanyolországban, de [...] kétségtelen, hogy a különösen sikeres átmenetet nagyban a folyamat résztvevőinek tulajdoníthatjuk.” (Linz–Stepan 1997, 92) Lásd még: Sastre García 1997, valamint Gunther 1995.
- ³ Ezt az álláspontot példázza: Muñoz Sánchez 2012.
- ⁴ *Movimiento Nacional*, a francóista állampárt. (A ford.)
- ⁵ Jobboldali és szélsőjobboldali rezsimek támogatásáról elhíresült katolikus egyházi szervezet. (A ford.)
- ⁶ Ennek az álláspontnak egyik legradikálisabb példáját adja Moa 2010. Moa általánosságban úgy érvel könyveiben, hogy a rezsim fegyelemre szoktatta a spanyol népet, vagyis az csak a második spanyol köztársaság elbukott kísérletét követően vált képessé a demokratikus rendszer működtetésére.
- ⁷ Blakely summázata szerint: „Mind Bermeo, mind Tarrow egyetért abban, hogy a demokratizálódás szakirodalmának nagy részénél hibás a temporális fókusz, és emiatt nem fordítanak kellő figyelmet a civil társadalmon belül létrejött csoportosulásokra. Tarrow szerint, ha a kutatók nem az 1970-es évek elitpaktumainak felettebb szűk és korlátozott processzusára koncentrálnának, hanem inkább szemügyre vennék a civil társadalmi csoportok elhúzódo harcát az átmenetet megelőző periódusban, »sokkal gazdagabb és szélesebb bázisú folyamat« rajzolódna ki a szemük előtt. A tömegek kollektív cselekvése, mondja Tarrow, »alapvető fontosságú, amennyiben előkészíti az utat az elitek számára a demokrácia kimunkálásához« (Tarrow 1995, 208). Ugyanezt az érvet visszhangozza Bermeo, aki szerint a szakirodalomban oly elterjedt hibás fókusz nagyrészt annak tudható be, hogy a narratívákat általában a »liberalizáció időszakával, vagy annak kezdetéhez közeli időponttól« indítják, emiatt pedig »ezek a kronológiák a munkás- és civil szerveződések szükségképpen olyképpen ábrázolják, mint amelyek reagáltak az eseményekre, nem pedig kezdeményezték azokat«. (Bermeo 1997, 10). Következésképpen Bermeo és Tarrow amellel érvelnek, hogy az elitek által nyélbeütött alkukat át kell értékelní: nem a demokratizálódási folyamat kiindulópontját, hanem annak kulminációját jelentették.” (Blakeley 2004) Összehasonlításképpen: Tarrow 1995, valamint Bermeo 1997.

- ⁸ Giner és Sevilla például úgy véli, hogy a spanyolországi politikai átmenet definiálható a domináns eliteknek a demokrácia körülményeihez való újraalkalmazkodásaként, hegemoniájuk megőrzése érdekében (Giner–Sevilla 1980).
- ⁹ Úgy fogalmaznék, hogy a civil társadalom mutatta meg a rezsimhez hű fiatal *carreristas* számára, hogy a szociális és szabadságjogi követelésekkel csak a rendszer képviseleti demokráciává alakításával lehet megbirkózni. A társadalmi mozgalmak elősegítették a politikai rendszer bizonyos fokú demokratizálódását, de ezek a politikusok, immár a kormányzat vezető posztjain, az első, 1977-es választási kampánytól kezdve visszanyerték a hegemoniát.
- ¹⁰ Ma ezzel találkozhatunk mint a jelenkori domináns értelmezéssel. Néhány példa: Díaz–Miguel 1993, Tezanos 1989, Santos 1990.
- ¹¹ A nemzetközi demokratizálódási folyamattal kapcsolatos vitát e strukturális és gazdasági nézőpontból megközelítő elemzők közül Francis Fukuyama (1989) a legközismertebb, *A történelem vége?* című cikkével. De ezt az álláspontot heves kritikák érték, Samuel P. Huntingtonnal az élen (Huntington 2003). Huntington bírálata általános paradigmaváltást kezdeményezett a transzformációkutatásban, a gazdasági tényezőktől a kulturális tényezők felé terelte a figyelmet. Ennek nyomán ma már egy pusztá intézményi átalakítást fenntarthatatlannak tekintenek, ha az adott társadalom kultúrája nem tart ugyanabba az irányba, mint amerre a szóban forgó intézményi változás mutat.
- ¹² Precízebb kifejtéséhez lásd: Musil 2011a, illetve Musil 2011b
- ¹³ Gyukics Gábor fordítása.
- ¹⁴ Tocqueville szerint: „Nehéz egy embert kiragadni a maga köréből, s érdeklétté tenni az egész állam sorsának alakításában, mert nem fogja föl, hogy az állam sorsa mekkora befolyást gyakorolhat az övére. De elég egy utat elvezetni a birtoka szélén, s azonnal belátja, hogy igenis van kapcsolat e csekély közügy és az ő fontos magánügye között, és különösebb magyarázat nélkül fölfedezi a magánérdek és a közérdek szoros összekapcsolódását.” Idézi: de Leon, Peter 1995, 892.

Irodalomjegyzék

- Balfour, Sebastian 1994: *La dictadura, los trabajadores y la ciudad. El movimiento obrero en la àrea Metropolitana de Barcelona*. Valencia, Ediciones Alfonso el Magnànim
- Benford, Robert – Snow, David 2000: Framing Processes and Social Movements. An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, No. 26.
- Bermeo, Nancy 1997: *The Power of the People*. Working Paper, No. 97, Madrid, Juan March Institute
- Blakeley, Georgina 2004: *Building local democracy in Barcelona*. Lewiston, New York, Edwin Mellen Press
- Cazorla Sánchez, Antonio 2009: *Fear and progress. Ordinary lives in Franco's Spain, 1939–1975*. Oxford, Wiley-Blackwell
- Cohen, Carl 1971: *Democracy*. Athens, University of Georgia Press
- Colomer, Josep Maria 1976: *Assemblea de Catalunya*. Barcelona, Editorial Avance
- Colomer, Josep Maria 1978: *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*. Barcelona, Curial
- Domènech, Xavier 2008: *Clase obrera, antifranquismo y cambio político. Pequeños grandes cambios, 1956–1969*. Madrid Los Libros de la Catarata

- Ferrer i Gironès, Francesc 1986: *La persecució política de la llengua catalana. Història de la mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*. Barcelona, Edicions 62.
- Fukuyama, Francis 1989: The End of History? *The National Interest*, No.16. Summer
- Giner, Salvador – Sevilla, Eduardo 1980: From Despotism to Parliamentarianism. Class Domination and political Order in the Spanish State. In Scase, Richard (ed.): *The state in Western Europe*. London, Croom Helm (Social analysis), 1980
- Goswinkel, Dieter – Rucht, Dieter – Daele, Wolfgang van den – Kocka, Jürgen 2004: Zivilgesellschaft – national und transnational. In Goswinkel, Dieter (Hrsg.): *Zivilgesellschaft – national und transnational*. Berlin, Edition Sigma
- Gunther, Richard 1995: Spain. the very model of the modern elite settlement. In Higley, John (ed.): *Elites and democratic consolidation in Latin America and Southern Europe*. Cambridge, Cambridge University Press
- Hall, John A. 1996: *Civil society. Theory, history, comparison*. Cambridge, Polity Press
- Huntington, Samuel P. 2003: *The clash of civilizations and the remaking of world order*. New York, Simon & Schuster
- Kern, Thomas 2005: *Südkoreas Pfad zur Demokratie. Modernisierung, Protest, Regimewechsel*. Frankfurt am Main, Campus Verlag
- Kern, Thomas 2008: *Soziale Bewegungen. Ursachen, Wirkungen, Mechanismen*. Wiesbaden VS Verlag für Sozialwissenschaften
- Leon, Peter de 1995: Democratic Values and the Policy Sciences. *American Journal of Political Science*, No. 4.
- Linz, Juan J. – Stepan, Alfred 1997: *Problems of democratic transition and consolidation. Southern Europe, South America, and post-communist Europe*. Baltimore, Johns Hopkins University Press
- Maravall, José Maria 1978: *Dictadura y disenso político. Obreros y estudiantes bajo el franquismo*. Madrid, Alfaguara
- Moa, Pío 2010: *La transición de cristal. Franquismo y democracia*. Madrid, Libroslibres
- Molinero, Carme – Ysàs, Pere 1998: *Productores disciplinados y minorías subversivas. Clase obrera y conflictividad laboral en la España franquista*. Madrid, Siglo XXI de España
- Molinero, Carme – Ysàs, Pere – Bordetas Jiménez, Ivan (eds.) 2010: *Construint la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició*. Barcelona, Icaria Editorial
- Muñoz Sánchez, Antonio 2012: *El amigo alemán. El SPD y el PSOE de la dictadura a la democracia*. Barcelona, RBA Libros
- Musil, Florian 2011: La Transición Democrática en España desde abajo: el ejemplo del Movimiento Estudiantil en Barcelona. A 2011 augusztusában az argentinai Catamarcában megtartott Las XIII Jornadas Interesculares Departamentos de Historia konferenciára készített tanulmány, http://univie.academia.edu/florianmusil/Papers/1656356/La_Transicion_Democratica_en_Espana_desde_abajo_el_ejemplo_del_Movimiento_Estudiantil_en_Barcelona
- Musil, Florian 2011: . A tanulmány a III Encuentro de Jóvenes Investigadores de la Asociación de Historia Contemporánea (AHC) konferencián került előadásra a spanyolországi Vitoria-Gasteizben, 2011 szeptemberében http://univie.academia.edu/florianmusil/Papers/1687416/Los_movimientos_antifranquistas_

- de_Barcelona_al_final_de_la_dictadura_Propuesta_para_un_esquema_analitico_de_movimientos_sociales_contemporaneos
- Neveu, Erik (2002): *Sociología de los movimientos sociales*. Barcelona, Hacer
- Pérez-Díaz, Víctor 1993: *La primacía de la sociedad civil. El proceso de formación de la España democrática*. Madrid, Alianza Editorial
- Polletta, Francesca – Jasper, James M. 2001: Collective Identity and Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 27.
- Preston, Paul 2011: *El holocausto español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y después*. Barcelona, Debate
- Radcliff, Pamela Beth 2011: Making democratic citizens in Spain. Civil society and the popular origins of the transition, 1960–78. Basingstoke, Hampshire England, New York, Palgrave Macmillan
- Raschke, Joachim 1988: *Soziale Bewegungen. Ein historisch-systematischer Grundriß*. Frankfurt/Main, Campus-Verlag
- Santos, Julià 1990: Obreros y sacerdotes. cultura democrática y movimientos sociales de oposición. In Tusell, Javier – Alted Vigil, Alicia – Mateos, Abdón (eds.): *La oposición al régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación; actas del congreso internacional que, organizado por el Departamento de Historia Contemporánea de la UNED, tuvo lugar en Madrid, del 19 al 22 de octubre de 1988*. Madrid, UNED Departamento de Historia Contemporánea
- Sastre García, Cayo 1997: *Transición y desmovilización política en España (1975–1978)*. Valladolid, Secretariado de Publicaciones e Intercambio Científico Universidad de Valladolid
- Snow, David – Rochford, Burke – Worden, Steven – Benford, Robert 1986: Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation. *American Sociological Review*, No. 51.
- Tarrow, Sidney 1995: Mass Mobilisation and Regime Change. Pacts, Reform and Popular Power in Italy (1918–1922) and Spain (1975–1978). In Gunther, Richard – Diamandouros, P. Nikiforos – Puhle, Hans-Jürgen (eds.): *The Politics of Democratic Consolidation*. Baltimore, John Hopkins University Press
- Termes, Josep 1999: *Les arrels populars del catalanisme*. Barcelona, Editorial Empúries.
- Tezanos, José Félix 1989: La crisis del franquismo y la transición democrática en España. In Tezanos, José Felix – Cotarelo, Ramon – Blas, Andres de (eds.): *La transición democrática española*. Madrid, Editorial Sistema
- Vallverdú, Francesc 1981: El conflicto lingüístico en Cataluña. Historia y presente. Barcelona, Península

(Fordította: Matheika Zoltán)

(A szerző által az *Eszmélet* részére publikálásra engedélyezett tanulmány; alapjául a *Societies in Change: Spain and Portugal in the Seventies* c. konferencián – Barcelona, 2012. november 15. – elhangzott előadás szolgált.)